

Uralilaisten vähemmistökielten nykytilanne

16.6.2016 Suomalais-ugrialaisten kansojen
maailmankongressi, Lahti

Annika Pasanen annika.pasanen@gmail.com

Uralilainen kielikunta

- **Vähemmistökielten kielikunta**: suomea, viroa ja unkaria lukuunottamatta kaikki kielet ovat vähemmistökieliä
- **Pienten kielten kielikunta**
  - Yli miljoona puhujaa: 3 kieltä
  - 100 tuhatta – miljoona puhujaa: 5 kieltä
  - 10 tuhatta – 100 tuhatta puhujaa: noin 5 kieltä
  - Tuhat – 10 tuhatta puhujaa: noin 5 kieltä
  - Alle tuhat puhujaa: noin 20 kieltä
- **Uhanalainen kielikunta**: kaikki uralilaiset vähemmistökielet ovat uhanalaisia, suurin osa vakavasti tai kriittisesti uhanalaisia

Maailman kielet

- Maailmassa on arviolta 7000 puhuttua kieltä
- Niistä vain 5,5 %:lla on yli miljoona puhujaa
- Maailman kielten keskimääräinen puhujamäärä on jotain 5000 ja 10 000 hengen väliltä
- Kielistä jopa 90 % on eriasteisesti uhanalaisia ja uhkaa sammua lähivuosisikymmeninä

Kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioiminen

- Erilaisia perusteita, mm.
  - Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle
  - Kielenpuhujien ikärakenne
  - Kielenpuhujien määrä
  - Kielen virallinen asema
- Erilaisia arviointiasteikoita ja –työkaluja
  - UNESCO 2003: 9 elinvoimaisuustekijän lista
  - Fishman 1991: GIDS-asteikko
  - Lewis & Simons 2010: EGIDS-asteikko
  - ELDIA-projekti 2010-2013: EuLaViBar-barometri

UNESCO: Degrees of endangerment

<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Degree of endangerment	Intergenerational Language Transmission
safe	language is spoken by all generations; intergenerational transmission is uninterrupted >> <i>not included in the Atlas</i>
vulnerable	most children speak the language, but it may be restricted to certain domains (e.g., home)
definitely endangered	children no longer learn the language as mother tongue in the home
severely endangered	language is spoken by grandparents and older generations; while the parent generation may understand it, they do not speak it to children or among themselves
critically endangered	the youngest speakers are grandparents and older, and they speak the language partially and infrequently
extinct	there are no speakers left >> <i>included in the Atlas if presumably extinct since the 1950s</i>

Uralilaiset vähemmistökielet UNESCO:n uhanalaisuusluokituksen mukaan

1. **Turvassa:** -
2. **Haavoittuva:** -
3. **Uhanalainen:** pohjoissaame, karjala, võro, seto, ersä, mokša, niittymari, udmurtti, komi, komipermjakki, tundranenetsi, pohjoishanti, itähanti
4. **Vakavasti uhanalainen:** eteläsaame, luulajansaame, inarinsaame, koltansaame, kildininsaame, vepsä, lyydi, inkeroinen, vuorimari, jazvankomi, pohjoismansi, metsänenetsi, pohjoiselkuppi, nganasani
5. **Kriittisesti uhanalainen:** piitimensaame, turjansaame, vatja, itämansi, tundraenetsi, metsänenetsi, keskiselkuppi, eteläselkuppi
6. **Sammunut:** akkalansaame, etelähanti, länsimansi, etelämansi

Venäjän uralilaisten kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle

1. Keskiuuret kielet, jotka siirtyvät yhä lapsille kyläyhteisöissä, mutta eivät kaupungeissa: mari, komi, udmurtti, ersä, mokša
2. Pienet pohjoiset kielet, jotka siirtyvät yhä lapsille perinteisiä elinkeinoja harjoittavissa yhteisöissä, mutta eivät missään muualla: tundra- ja metsänenetsi, hanti, mansi, selkuppi
3. Kielet, jotka eivät enää siirry lapsille: kildininsaame, turjansaame, akkalansaame, karjala, lyydi, vepsä, inkeroinen, vatja, tundra- ja metsänenetsi, nganasani

Kielikuilu: uralilaisten kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle

A) KIELEN SIIRTYMINEN EI OLE KOSKAAN KATKENNUT

POHJOISSAAME, MOKŠA,
NIITTYMARI, UDMURTTI

ERSÄ, PERMINKOMI, KOMI,
TUNDRANENETSI (SIPERIA)

VUORIMARI,
POHJOISHANTI, METSÄNENETSI

VÖRO, MEÄNKIELI

KVEENI, ITÄHANTI, CSÁNGÓ, KARJALA
TUNDRANENETSI (EUROOPPA), POHJOISSELKUPPI
SETO, POHJOISMANSI, NGANASAANI
KILDININSAAME, VEPSÄ, LYYDI

TURJAN-, UUMAJAN- JA PIITIMENSAAME,
VATJA, INKEROINEN, LIIVI, JAZVANKOMI, ITÄMANSI, METSÄ- JA TUNDRAENETSI,
KESKI- JA ETELÄSELKUPPI

B) KIELEN SIIRTYMINEN ON KATKENNUT

C) KIELEN SIIRTYMINEN ON KATKENNUT JA ALKANUT UUDESTAAN

INARINSAAME

ETELÄSAAME,
KOLTANSAAME,
LUULAJANSAAME

Kuinka kieli voi?

- Kielen uhanalaisuutta ja elinvoimaisuutta tarkasteltaessa on erotettava kaksi tasoa:
  - **institutionaalinen taso** eli kielen virallinen asema, standardisaatio ja kirjallinen käyttö
  - **ruohonjuuritaso** eli kieliyhteisön, ”tavallisten” kielenpuhujien kielen käyttö ja kieliasteet
- Nämä tasot voivat olla toisiinsa hyvin löyhässä yhteydessä:
  - institutionaalisella tasolla kielen tilanne voi parantua samaan aikaan kun se ruohonjuuritasolla heikkenee jatkuvasti
  - institutionaalisen tason tuki ja kehitys ei välttämättä vaikuta ruohonjuuritasolla ja päin vastoin; molemmilla tasoilla tarvitaan omanlaisiaan tukitoimia
- On hyvin tavallista, että huomio kiinnitetään vain institutionaaliseen tasoon: ”Nythän meillä kieli nousee, kun sitä opetetaan koulussakin / tiekylttejäkin näkee jo omalla kielellä / kielioppejakin on julkaistu.”

Kielen kuolema – luonnollista, luonnonvalintaa, heikomman karsiutumista?

- Yhtä luonnollista kuin perheväkivalta, asunnottomuus tai sumatransarvikuonon sukupuutto
- Toisin sanoen ihmisen toiminnan tulosta, johon voi myös vaikuttaa ihmisen toiminnalla
- Kielenvaihto vähemmistökielestä enemmistökieleeseen voi olla vapaaehtoista, näennäisesti vapaaehtoista tai pakotettua
- Yhteiskunnassa, jossa vallitsee yhdenvertaisuus eri kielten, kulttuurien ja etnisten ryhmien välillä, ei ole tarvetta vaihtaa kieltä

Uralilaisten kielten elvytys Venäjällä: mitä tehdään?

- Vähemmistökielinen media
- Pyrkimys kielten käyttöön virallisilla domeeneilla: paikannimikyltit jne.
- Kielen standardisaatio
- Vähemmistökielinen kirjallisuus
- Kielen popularisaatio musiikin avulla
- Kansalaisjärjestötoiminta
- Kielenopetus lastentarhassa ja koulussa
- Kielenopetus yliopistossa, kielentutkimus

Vähemmistökielten elvytys Venäjällä: mitä jää puuttumaan?

- Pitkälti kaikki keinot, joilla voidaan käynnistää uudelleen katkennut kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle
- Ajantasainen kaksi- ja monikielisyyttä koskeva tieto, jonka pohjalta vanhemmat voivat tehdä perheensä kielitilannetta koskevia valintoja
- Koulutusjärjestelmä, joka tukee kaksi- ja monikielisyyttä
- Kaksisuuntainen kaksikielisyys: enemmistökielisten pyrkimykset oppia alueensa vähemmistökieltä
- Hyvin usein: lainsäädännössä vahvistettujen kielellisten oikeuksien toteutuminen

Hyviä kokemuksia uralilaisten kielten elvytyksestä viime vuosien ajalta

- Nomadikoulu
- Kielipesä
- Kielen intensiiviopetus aikuisille
- Kielimestari-oppilas-menetelmä
- Kaksikielisyyspropaganda

Arktisten alkuperäiskansojen kielten siirtyminen

Kielen siirtyminen käynnistyy
tauon jälkeen uudelleen:
kielipesä

Tukea olemassaolevalle kielen
siirtymiselle: nomadikoulu

Vähemmistökielen aikuisopetus: Suomen saamelaiskielet

- Saamelaisalueen koulutuskeskus: vuoden kestävät pohjois- inarin- ja koltansaamen kielen intensiivikurssit
- Noin 12 opiskelijaa /vuosi
- Opiskelu kokoaikaista; kunnan ja valtion työntekijöillä mahdollisuus palkalliseen saamen kielen opiskeluun, muilla mahdollisuus esim. aikuisopintotukeen tai työhallinnon koulutustukeen
- Opiskelu yhdistelmä perinteistä luokkahuoneopetusta, kulttuurikursseja, itseopiskelua ja kielimestariharjoittelua

Kielimestari-oppilas -menetelmä

- Kielenopiskelumuoto, jossa kielenopiskelija oppii kieltä sitä äidinkielenään puhuvan, vanhemman kieliyhteisön jäsenen eli ns. kielimestarin kanssa
- Suomen saamelaiskielten opetuksessa malli kehitetty inarinsaamen kielen aikuisopetuksen 2009-2010 tarpeisiin
- Alunperin Kalifornian pienten ja äärimmäisen uhanalaisten natiivikielten elvytyksessä kehitetty menetelmä
- Opiskelija ja kielimestari viettävät yhdessä aikaa puhuen pelkästään kyseessä olevaa vähemmistökieltä
- Kielen lisäksi opiskelija pääsee kielimestarin avulla perehtymään kulttuuriin ja tutustumaan kieliyhteisöön
- Kielimestarit pääsevät siirtämään eteenpäin omaa kielitaitoaan ja kulttuurista osaamistaan
- Erittäin tehokkaaksi, pidetyksi ja jopa terapeutiksi muodostunut osa saamen kielten opetusta ja elvytystä

Aktiivinen kaksikielisyyspropaganda: võron kieli Etelä-Virossa

- Tiedon jakaminen vanhemmille ja tuleville vanhemmille: 2-kielisyyden kehittyminen ja vaikutukset, kahden kielen puhuminen kotona, lapsen kieli-identiteetin tukeminen, vähemmistökielen puhumisen haasteet
- Tiedon jakaminen lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille: päivähoitajat, logopedit, terveydenhoitajat, lääkärit, sosiaalityöntekijät
- Tiedon jakaminen kaksi- ja monikielisten alueiden asukkaille ylipäänsä: miksi vähemmistökielen oppiminen on tärkeää ja miten enemmistön edustajat voivat tukea vähemmistökielen säilymistä

KUIMUUDU VÕRO KIILT ALALÕ
HOITA?
KÕNÕLÕ TAAD LATSÕGAI!

KUIDAS SÄILITADA V
RÄÄGI SEDA LA

VÕROKEELINE KODO

VÕRUKEELNE KODU